

JOURNAL OF SOCIAL AND HUMANITIES SCIENCES RESEARCH

Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi

Open Access Refereed e-Journal & Refereed & Indexed

Article Type	Research Article	Accepted / Makale Kabul	18.10.2019
Received / Makale Geliş	06.08.2019	Published / Yayınlanma	20.10.2019

BUKET UZUNER'İN "TOPRAK" ADLI ROMANINA MİTOLOJİK BİR BAKIŞ MYTHOLOGICAL VIEW OF BUKET UZUNER'S NOVEL "SOIL"

Yüksek Lisans Öğrencisi Cansın ASLANHAN

İstanbul Kültür Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
İstanbul / TÜRKİYE, ORCID: 0000-0001-7273-9865

Doi Number: <http://dx.doi.org/10.26450/jshsr.1440>

Reference: Aslanhan, C. (2019). Buket Uzuner'in "Toprak" Adlı Romanına Mitolojik Bir Bakış. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 6(43): 3015-3019.

ÖZET

Mitoloji; masal, halk hikayesi, roman, şiir gibi türler vasıtasıyla ilkel toplumlardan bu yana sürüp gelen bir unsur olarak karşımız çıkmaktadır. Her şeyin kökeninin mitolojiye bağlanması günümüzde dahi birtakım uygulamaların yeniden canlandırılması ve olgulara yüklenen anlamların açıklanmasında en temel unsur olarak görülmektedir.

Buket Uzuner, eserlerinde mitolojiyi ustaca kullanan ve bunu yansıtırken günümüz koşullarıyla yoğuran usta bir yazardır. Makalede Buket Uzuner'in tabiat dörtlemesi olan romanlarından "Toprak" adlı esere mitolojik bağlamda bakılarak karakterlerin mitik unsurlarla nasıl sembolleştirilerek kullanıldığı anlatılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mitoloji, Umay, Şamanizm

ABSTRACT

Mythology; it is an element that has been continuing since primitive societies through genres such as fairy tales, folk tales, novels and poems. The linking of the origin of everything to mythology is still seen as the most fundamental element in the revitalization of some applications and in explaining the meanings attributed to the facts.

Buket Uzuner is a master writer who masterfully uses mythology in his works and reflects it while he is reflecting it. In this article, it is explained how the characters are symbolized and used with mythical elements by looking at the mythological context of arak Toprak da which is one of the novels of Buket Uzuner.

Key Words: Mythology, Umay, Shamanism,

1. GİRİŞ

Toprağın kadın ile bağdaştırılması arkaik toplumlardan bu yana ilgi çekici bir konu olmuştur. Toprak, bir ana ve doğurgan bir unsur olarak görülmektedir. Toprağın ana rahmi görevi görmesi etrafındaki her canlıya can vermesiyle doğru orantılıdır.

İncelediğimiz roman içerisinde "toprak ana" vasfı yüklenen Umay Bayülgen, aynı zamanda göksel bir varlıktır. Bu durum toprak ile kozmik öğelerin birlikte anılmasını da beraberinde getirmektedir. Umay'ın doğumdan sorumlu bir Tanrıça olması, toprağın doğurganlık unsuru olması bir karakter üzerinde toplanarak mitolojik bağlamda ifade edilmeye çalışılmıştır.

Roman içerisindeki karakterlere mitolojik vasıfların yüklenerek birer sembol haline getirilmeleri, Türk mitolojisinin günümüzde dahi hala kendisine başvuru bir kaynak olarak karşımıza çıkmasının birer göstergesi niteliğindedir. Aynı zamanda ana karakterlerin birer kam oluşu da şamanizm inancının da tekrar kendisine uygulama alanı bulmasına roman vasıtasıyla olanak sağlanmıştır. Romana yüklenen mitolojik vasıflar, karakterler aracılığıyla sembolleştirilerek evrenselliğe ulaşmıştır.

2. U MAY ANA

Eski çağlardan itibaren Türk kadının değeri ve konumu her zaman korunmuş, değerli görülmüştür. Bir yol gösterici, danışman konumunda olan kadınlar kendisini çoğu edebi ürün içerisinde de göstermektedir. Dede Korkut hikayelerinde olduğu gibi kadının önemi hemen hemen her hikâyede öne çıkarılır. Bu durum kadının Türk mitolojisindeki yerini de göstermektedir.

Kadın, mitolojide kutsal ve ana Tanrıça olan Umay şeklinde karşımıza çıkar. Kül Tigin, Tonyukuk, Bilge Kağan yazıtlarında dahi “kadın ilah” şeklinde gösterilen Umay’ın Tanrı tarafından Türklere zafer verdiği ifade edilmektedir (Bayat; 2007: 47). Buket Uzuner’in “Toprak” adlı romanının “koruyucu karakteri” olan Umay Bayülgen ile oluşturulan isim sembolizasyonu, “Umay Ana” figürüyle bağdaştırılmıştır. Romandaki Umay Bayülgen karakteri, mitolojik bağlamda hemen hemen her özelliği bünyesinde taşımakta ve kutsal olarak ön plana çıkarılmaktadır. Umay’ın Türk mitolojisindeki konumunun yanı sıra roman içerisinde karaktere şaman vasfının da yüklendiğini görmekteyiz.

Türk mitolojisinde Umay’ın vasfı yer-ana kültüyle bağdaştırılmış, hamile kadının ve çocuğun doğum sürecinde ve sonrasında en büyük koruyucusu olmuştur. Anne ve çocuğu kötü ruhlardan koruyan Umay, Albastı’nın karşıtı olarak görülmektedir. Romanda karşımıza çıkan en belirgin bölüm, Umay Bayülgen’nin hamile bir kadını koruyacağını ifade ettiği bölümdür. Umay’ın vasfının direk ortaya koyulduğu bölüm şu şekildedir:

“(...) ben yeri geldiğinde seni ve bu gece sabaha doğru doğacak nur topu torununu da koruyacağım.” (Uzuner; 2015: 299).

Aile, evlilik ve çocukların koruyucusu olan Umay Ana’nın roman içerisinde soyadı olan “Bayülgen” de dikkat çekmektedir. Tanrı Ülgen’in de yer edinmesi, Ülgen’in çocuğun doğması için emir vermesi ancak doğumu ve kut vermeyi yine kadın ruhun yerine getirmesiyle (Bayat;2007:59) doğru orantılı olduğunu söylemek mümkündür. Roman karakterinin Bayülgen olarak ifade edilmesinin bir başka nedeni de Umay’ın aynı zamanda göksel bir varlık olarak görülmesi olduğunu da söyleyebiliriz. Çocuklara Kut’u gökten getiren Umay; Orhun ve Yenisey yazıtlarında Tanrı’yla beraber anıldığı gibi şamanlıkta Ülgen’nin yanında bulunur (Bayat; 2007:66).

Romanda Umay adının tabiat anadan geldiği ifade edilmektedir. Fuzuli Bayat, Ülgen, Umay ve Erlik’in mitolojik ana transformasyonu olduğu ifade eder. Aynı zamanda Altın Yaruk ve Divan-ı Lügati’t Türk’ de Umay kelimesinin ana rahmi anlamında kullanılır olması (Bayat; 2007:47) roman içerisinde tabiat ana ile bağdaştırılmasını destekler niteliktedir. Tabiat denilince akla ilk gelen unsur topraktır. Toprağın bereket unsuru olarak ana rahmi görevi görmesi onu doğurganlıkla bağdaştırmıştır. Umay’ın kut verme ve doğumla anılması onun toprakla birleşmesini beraberinde getirir. Umay kelimesinin, ana rahmi, döl yatağı şeklinde Moğolcada ifade edilmesi de yine toprağın vasfını hatırlatır (Sinor; 1995:209). Bundandır ki romanda, tabiat ana, toprak ana şeklinde karşımıza çıkan Umay Bayülgen, sadece çocuk ve anneden sorumlu koruyucu olmanın yanı sıra mitolojik ana vasfına da sahiptir. Romanda Umay Bayülgen’in her zaman toprağa yakın yerde uyuduğu ifade edilir. Sürekli toprakla iç içe anılan karakterin yukarıda bahsettiğimiz üzere toprak ana vasfına sahip oluşuyla ilgilidir. Kırgızlara göre Umay, bol mahsul almaya, malın artmasına yardımcı olur. Aynı zamanda Umay’ın hakanlara ıdık, bolluk ve kut vermesi yine Umay’ın toprak ana şeklinde ifade edilmesiyle uyusmaktadır (Çoruhlu; 2010:41). Roman içerisinde söylediklerimizi destekler nitelikte olan bir bölümde Umay’ın kız kardeşinin isminin Gaya olduğunun ifade edilmesidir. Gaia, Yunan mitolojisinde toprak tanrıçası, ana tanrıça olarak karşımıza çıkmaktadır. Tüm varlıkların anası olarak görülür. Türk mitolojisinde ana Tanrıça olarak karşımıza çıkan Umay’ın romanda kardeşinin de Yunan mitolojisindeki ana Tanrıça şeklinde ifade edilmesi ilgi çekmektedir. İkisinin de toprak ile bağdaştırılması onların bütün öğelerin ana ilkesi olduğunu düşündürür.

Romanda ilgi çeken bir diğer mitolojik unsur da eczacı olan Umay Bayülgen’in eczanesinin isminin “Kayın Eczanesi” şeklinde belirtilmesidir. Aynı zamanda eczanenin adresinin “kutlu ağaç sokak” şeklinde ifade edilmesi, Umay Bayülgen’in mitolojik bir karakter olarak tasavvur edilmesini destekler niteliktedir. Kayın ağacı, kutsal olarak görülen ağaçların başında gelir ve Tanrı ile insanoglu arasında bir merdiven görevi görmektedir. Kayın ağacının bir diğer önemi ise kadın anayı da içerisinde barındırmasıdır (Ögel; 1971:95). Kayın, eski kaynaklarda kadın olarak ifade edilir (Ergun; 2017:196).

Romanda Umay Bayülgen, bir kam olarak ifade edilmekte. Bu bağlamda kayın ağacıyla bağdaştıracağımız bir diğer nokta da kamların davullarında ay, yıldız ve şimşek figürlerinin yanı sıra kayın ağacı figürünün bulunmasıdır. Bu figürü Sagay kamı şu şekilde ifade eder:

“biz Ülgen atamızdan ilk türediğimiz (zaman) umay anamızla beraber bu iki kayın (ağacı yere) indi.” (İnan; 1995:64).

Alıntıda da görüldüğü üzere kayın ağacının kutsal kabul edilmesinin en önemli nedeni Tanrı Ülgen’in Umay’ı kayın ağacıyla beraber yere indirmesidir. Kayın, Tanrının ağacıdır. İyi ve koruyucu ruhların gökyüzünden inme yoludur (Ergun; 2017:196). Romanda ifade edilen eczanenin isminin kayın eczanesi olması ve adresinin kutlu ağaç sokak şeklinde ifade edilmesi bu durumu açıklar niteliktedir. Roman içerisinde Umay’ın bir kam şeklinde ele alınışı ön plana çıkmaktadır. Özellikle eczacı olan Umay, tıpkı şamanlarda olduğu gibi hasta iyileştirip, zihin okuyabildiği, şeylerle olaylar arası ilişkileri görebilen bir kalbe sahip olduğu ifade edilmiştir. Şaman kelimesinin fonksiyonlarını Yaşar Kalafat şu şekilde açıklar:

“Kam/Şaman kavramlarının ihtiva ettiği fonksiyonlar araştırıldığında, bunların birden çok olduğu dikkati çekmiştir. Büyücü, dini pratiklerin uygulayıcısı, doktor/hekim, arabulucu, şair ve müzisyen gibi çeşitli fonksiyonları kişiliğinde birleştiren bu tip, iyeler vasıtasıyla gizli ve olağanüstü güçlerle irtibat kuracak bir kapasiteye sahip diye kabul edilirdi.” (Kalafat; 2006:108).

Görüldüğü gibi Umay Bayülgen karakterine yüklenen vasıflar, şaman kelimesinin fonksiyonlarıyla örtüşmektedir. Romanda Umay karakterinin rüyaya yatarak olanlardan haberdar olması da yine şamanlıkla örtüşen bir diğer noktadır. İlgili bölüm şu şekildedir:

“Dört, dört ded Umay Nine. “Kayıp sayısı bana dört gibi göründü.” (...) Umay Ninem arada rüyaya yatar, yani size tuhaf gelebilir ama Kamlar hala böyle şeylere inanyorlar...” (Uzuner; 2015:144).

Torunu Defne Kaman’ın kaçırılması üzerine rüyaya yattığı ifade edilen Umay Bayülgen, kaçırılan torunundan haber almak için bu uygulamayı gerçekleştirir. Umay’ın romanda rüyaya yatması şamanların trans durumuna geçerek Tanrı’dan mesajlar getirmesi, olacak ya da olmuş olayları söylemesi şeklinde açıklanabilir.

Şamanın, trans haline geçerek yapmış olduğu yolculuk ruhlarla temasın veya dünyaları birleştirmenin bir göstergesidir. Şaman, transa geçerek geleceği bilme, olacakları haber verme vasfına sahip olur (Bayat; 2006:77). Kamlığın kabiliyeti ve gücü soydan gelme bir özellik taşır. Kamlık, kişinin öğrenme yoluyla üstleneceği bir vasıf değildir. Kam aday, birtakım gizli bilgileri edinme mecburiyetindedir (Kalafat; 2006:108). Torunu olan Defne Kaman’ın da bir kam aday olması ve Defne’yi kamlığa Umay Bayülgen’in hazırlaması da tesadüfi değildir. Romanda da ifade edilen kamlık soydan gelme mistik bir özellik taşımaktadır. Romanda “alkış” kelimesinin sık sık tekrar etmesi de dikkat çekmektedir.

“Defnem seni doğru bilmiş vali bey oğlum. İçinde canlı ve sağlam bir vicdan kalmış senin. Alkış sana balaban!” (Uzuner; 2015:143). Şamanın iyi duası şeklinde ifade edilen alkış kelimesi, kamların kudretinin ilahi olduğu ve göklerden verildiğinin göstergesi olarak bilinmektedir (İnan; 1995:79).

Sonuç olarak; Toprak adlı romanı koruyucu karakteri olan Umay Bayülgen çerçevesinde geliştirilen mitolojik vasıfların karakter bünyesinde toplanması, Türk mitolojisinin roman vasıtasıyla tekrar gözler önüne serilmesine olanak sağlamıştır. Umay Bayülgen’e yüklenen yer-ana vasfının yanı sıra şaman özelliklerinin de karakter üzerinde toplanması ve günümüze uyarlanması ilgi çekici niteliktedir.

3. DEFNE ‘KAM-AN’

Roman karakterleri içerisinde mitolojik bağlamda ele alacağımız bir diğer isim ise Defne Kaman’dır. Umay karakterinde olduğu gibi Defne Kaman’da da isim sembolizasyonu aracılığıyla birtakım vasıflar yüklenmiştir. Defne’nin soyadından da anlaşılacağı üzere kendisi bir kam adaydır. Romanda Defne’nin seçili kişi olarak dünyaya gelişinin en açık ifadesi şu şekildedir:

“19.07.1978. Uğurumuz: Kamımız, Ozanımız: Defnemiz, Ayçöreğimiz yazıyordu. Ha o mu? Defnemizin doğduğu gün buradaki kayın ağacına yıldırım düşmüştü de onun

hatırasıdır. Biliyor musun, kayın ağacı bizim kadim geleneğimizde kutsal hayat ağacıdır, ona yıldırım düşmesiye büyük uğura delalettir.” (Uzuner; 2015:78).

Kayın ağacının kutsallığına daha önce değinmiştik. Bu alıntıda dikkati çeken asıl nokta kayın ağacına Defne'nin doğumuyla beraber düşen yıldırımdır. Eliade, şamanlık geleneğinin kalıtsal olduğu gibi bir tanrısal seçimde olduğunu söyler. Tanrılar, şaman olacak kişiyi başlarına yıldırım düşürerek seçerler. Tanrıların seçmiş olduğu şamanlar, yaşlı şamanların eğitiminden geçmek zorundadırlar (Eliade; 1999:38). Defne'nin doğumu sırasında kayın ağacına düşen yıldırım ve bir kaman olan anneanesi tarafından yetiştirilmesini bu bağlamda değerlendirmek mümkündür. Romanda Defne'nin dedesinin adının Korkut Bayülgen, babasının Akın Kaman ve anneanesinin Umay Bayülgen olması kamlık geleneğinin kalıtsal olarak soydan gelmesini isim sembolizasyonu ile ortaya koyar.

Romanda Defne'ye birtakım şamanistik vasıfların yüklendiğini söylemiştik. Şamanların sahip olduğu özelliklerden biri olan don değiştirme roman içerisinde de karşımıza çıkmaktadır. Defne'nin hayvan donuna girdiği ifade edilir:

“Defnem iyilik yapmak, şiddet gören tabiatı, insanı ve/ya hayvan canları korumak için zaman zaman ortadan kaybolursa, ‘hayvan donuna girse’ de, ben onun önünde sonunda başını beladan kurtaracağıma hep güvenirim.” (Uzuner; 2015:288).

Şamanların efsane ve memoralarında yer edinen bu olay şamanların hayvan ana tasarımıyla ilgili olan durumlarının sonucunda ortaya çıktığı bilinir (Bayat; 2007:163). Romanda, Defne'nin kaçırılması söz konusudur. Hayvan donuna giren Defne, don değiştirerek tıpkı şamanlarda olduğu gibi tehlikelerden korunduğu düşünülür. Umay karakterini anlatırken de ifade ettiğimiz üzere şamanların sahip olduğu özelliklerden birinin de sır denilen şeyleri görüp, olmuş ya da olabilecek olayları bilmesi olduğunu söylemiştik. Bu özelliğin Defne'ye de yüklendiğini görmekteyiz: *“Defne'nin doğuştan algısı açıktır. Basiret gözü der ona Umay Ninem.” (Uzuner; 2015:90).*

Görüldüğü üzere bir kam olarak seçilen ve doğumunda dahi bu belirtileri taşıyan Defne Kaman da mitolojik bir karakter olarak karşımıza çıkmaktadır. Romanda, kişiliğine yüklenen birtakım olağanüstülükler de bu durumu açıklar niteliktedir. Ailesine yüklenen vasıfların sonucunda da soydan gelen bir kamlık geleneğine sahip olduğu görülmektedir.

4. GÜNEŞ VE AY- GÜNEŞ AYTAN

Arkaik toplumlardan bu yana gökyüzü kutsal olarak kabul edilmiştir. Göğün yüksekliği ve ulaşılmazlığı Gök Tanrı inancıyla beraber gök cisimlerine de birtakım kutsallıklar yüklenmesine sebep olmuştur. Teogoni ana başlığı altında ele alınan, Güneş ve Ay'ın birleşimi romanda Güneş Aytan karakteri üzerinden görülmektedir. Ay ve Güneş'in karanlıkla olan mücadelesinden söz edilir.

“Karanlık, simsiyah ve gizli varlığıyla her şeyi yutar, bastırır, kapatır ve ezer. Karanlığa bir kez teslim olunca aydınlık ölür. Karanlıkla başa çıkan tek güç güneştir.” (Uzuner; 2015:24).

Defne'nin kaçırılması üzerine zor günler geçiren Güneş Aytan'da adeta karanlık günlerle mücadele etmektedir. Güneş Aytan ismindeki “tan” ifadesi de dikkat çekmektedir. Tan ifadesi, Güneş'in doğduğu yer olan tan ve Tanrı kelimesinin kökü olarak ifade edilen teng kelimesine dayandırılmaktadır (Kaya; 2015:37).

Ay, dişil bir sembol olarak romanda karşımıza çıkmakta. Özellikle Defne'ye sürekli “Ayçöreği” şeklinde ifade edilişi ayın dişil, Güneş'in de eril birer unsur olarak algılandığını göstermektedir. Güneş ve Ay adeta bir kült haline getirilmiştir. İnanca göre Güneş ve Ay her zaman kötü ruhlarla mücadele eder (Kaya; 2015:37). Karanlık kötülüğün temsilcisidir. Romanda da ifade edildiği üzere karanlıkla başa çıkabilen tek güç Güneş'tir. Romanda istiareye yatan Umay Bayülgen, Defne'nin yanında içerisinde ateşin ve ışığın bulunduğu birinden söz eder. Bu Güneş Aytan karakterini hatırlatır. Bu durum, Güneş'in yeryüzündeki temsilcisinin ateş, ışığın ise Ay oluşunu açıklar niteliktedir.

Genel anlamda, Güneş ve Ay'ın bir karakter üzerinden birleştirilerek aktarılması ve aynı zamanda Güneş ve Ay'ın vasıflarının yine karakter bağlamında ortaya koyulması, gök cisimlerine yüklenen kutsallığın insanileştirilmesi şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

5. YADA TAŞI

Mitolojik bir yaklaşımla incelemeye çalıştığımız romanda, dikkati çeken bir diğer nokta da “Yada Taşı”nın kutsallığına değinilmesidir. Suların koruyucu Tanrısı, Talay Han ile ifade edilen bu taş, doğa olaylarının mitolojide ki önemini hatırlatmaktadır. İlkel toplumlardan bu yana doğada yaşanan her olaya önem atfedilmiş, bu bağlamda birtakım kutsallıklar ortaya çıkarılmıştır. Yağmur iyesiyle beraber anılan Yada Taşı'nın en bilindik işlevi, hava olaylarını yönetip yağmur ya da kar yağdırmasıdır.

İlkel toplumların geçim kaynaklarının tarıma ve hayvancılığa dayalı olması, bu toplumlarda yağmurun varlığının ne denli önemli olduğunu gösterir niteliktedir. Yağmur yağdırma işlevi aynı zamanda şamanların da en bilindik görevleri arasında yer almaktadır. Şamanlar dışında Türkler içerisinde ortaya çıkan ‘yadacılar’ adıyla bilinen zümrenin de tabiata hükmedebilme vasfına sahip olduğu bilinmektedir (Bayat; 2007:153). Kaşgarlı Mahmud, Divan-i Lügati't Türk'te de bu taşta yer vermiştir. Yada'dan önce yat kelimesini ele alan Kaşgarlı, bunun anlamının kamlık, kahinlik olduğunu ve bu kahinliğin Yada Taşı ile yapıldığını söyler (Tanyu; 1968:41).

Türk dünyasında da birçok halk edebiyatı ürünü içerisinde karşımıza çıkmaktadır. Kırgız ve Kazakların “Er Gökçe” adlı destanlarında Er Kosay adı verilen kahramanın, Yada Taşı'nı sallaması üzerine yağmur yağdırdığı, Kırgızların Manas Destanı'nda da Almanbet'in yağmur yağdırmak için bu taş ile bulutları efsunladığı bilinmektedir (Tanyu; 1968:164).

Genel olarak Yada Taşı'nın, tarım kökenli toplumların ortaya çıkardığı mitolojik bir güç olarak birçok medeniyetin edebi ürünleri içerisinde görmek bu taşta yüklenen kutsallığın geniş bir coğrafya içerisinde ele alındığını göstermektedir.

KAYNAKÇA

BAYAT, F. (2006). *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*. Ötüken Yayınları, İstanbul.

ÇORUHLU, Y. (2010). *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*. Kabalcı Yayınları, İstanbul.

ELIADE, M. (1999). *Şamanizm*. İmge Kitabevi, Ankara.

ERGUN, P. (2017). *Türk Kültüründe Ağaç Kültü*. Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara.

İNAN, A. (1995). *Tarihte ve Bugün Şamanizm/ Materyaller ve Araştırmalar*. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

KALAFAT, Y. (2006). *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*. Ebabel Yayınları, Ankara.

KAYA, M. (2015). *Mitolojiden Efsaneye Türk Mitolojisinin Türkiye'deki Efsanelerde İzleri*. Bağlam Yayınları, İstanbul.

ÖGEL, B. (1971). *Türk Mitolojisi*. Türk Tarih Kurumu Yayınları, c1, Ankara.

TANYU, H. (1968). *Türklerde Taşla İlgili İnançlar*. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara.

UZUNER, B. (2015). *Uyumsuz Defne Kaman'ın Maceraları-Toprak*. Everest Yayınları, İstanbul.